УДК 81.161.2:81’243
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/04

Гордієнко А. М.
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Волотовська Т. П.
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Литвин Н. Б.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

СЛОВОТВІРНА АКТИВНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті досліджено механізми та динаміку словотвірної активності сучасної української мови в умовах масштабних соціальних трансформацій 2014–2024 рр. З’ясовано, що ключовими каталізаторами появи нових лексичних одиниць стали збройний конфлікт, цифровізація комунікацій, розвиток медіапростору та лінгвістична політика. У вступній частині обґрунтовано, що мова як соціальний інструмент чутливо реагує на кризові події, породжуючи швидкоплинні й стійкі неологізми.

Методика дослідження поєднує корпусний аналіз, семантичний та морфологічний аналіз неологізмів, а також порівняльний огляд фахових публікацій. Використано дані офіційних законодавчих актів, волонтерських проєктів і матеріали українських соціальних мереж.

Результати свідчать, що воєнна тематика породила найяскравіші експресивні та поляризовані лексичні інновації – від супертональних «кіборги» до саркастичних ярликів «орки» чи «ватник». Джерелами поповнення воєнного лексикону стали як внутрішні словотвірні ресурси, так і актуалізація старих слів. Ці неологізми сформували власні словотвірні моделі (суфіксальні, композитні, контамінації), виконуючи номінаційну, експресивну й консолідуючу функції. Водночас цифрова революція й інтернет-культура сприяли масовим запозиченням й адаптації англіцизмів (смартфон, диджиталізація, лайкати) та сприяли появі низки авторських неологізмів із префіксоїдом «зе-», які закріпилися у політичному дискурсі. Зазначено, що мовна політика (дерусифікація, розвиток фемінітивів) й ініціативи «Словотвір» активізували творення власних українських відповідників, що демонструє підвищену мовну свідомість суспільства.

У висновках констатується, що словотвірна активність української мови за останнє десятиліття досягла рекордного рівня, поєднуючи внутрішні дериваційні ресурси та зовнішні запозичення. Найстійкішими виявилися неологізми, утворені за допомогою суфіксації та словоскладання, які швидко входять до офіційних і масових комунікацій. Дослідження підтвердило, що аналіз словотвору є потужним індикатором соціальних змін і відбитих процесів у мовному розвитку нації.

Ключові слова: *словотвірна активність, неологізми, соціальні трансформації, воєнна лексика, цифрова комунікація, медіапростір, мовна політика.*

Постановка проблеми. Останнє десятиліття (2014–2024 рр.) стало для України періодом масштабних соціальних трансформацій, які істотно позначилися на мові [1]. Події Революції Гідності, військова агресія РФ (від початку конфлікту 2014 р. до повномасштабного вторгнення 2022 р.), стрімка цифровізація суспільства, розквіт соціальних мереж та зміни мовної політики – всі ці фактори активізували словотвірні процеси в українській мові. Відомо, що мова чутливо реагує на суспільні зміни: з’являються нові слова для позначення нових реалій, станів і явищ [9]. Динамічні та подекуди трагічні події зумовлюють вибухове зростання новотворів. Зокрема, встановлено, що саме трагічні суспільні потрясіння здатні стимулювати появу великої кількості неологізмів, які швидко входять до мовної системи й поповнюють лексикон. Так, війна породила цілу хвилю лексичних інновацій, що акумулювали у собі спектр емоцій українців до ворога та відображають народний гнів і сарказм щодо агресора.

Одночасно технологічні зміни принесли в ужиток сотні нових запозичень і кальок для назв дотепер невідомих понять, а розширення україномовного медіапростору спонукало свідомий пошук власних відповідників іншомовним словам [6]. Словотвірна активність – тобто інтенсивність і продуктивність творення нових слів – у сучасній українській мові є надзвичайно високою. Це підтверджують наукові студії, присвячені новітнім поповненням лексики: дослідники відзначають, що мова інтенсивно генерує нові одиниці для задоволення комунікативних потреб суспільства у переломні часи. Можна стверджувати, що українська мова 2014–2024 рр. стала свідком і хронікером переламних подій, відбиваючи їх у неологізмах і змінах значень усталених слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження словотвору воєнного часу в Україні представлені у працях С. А. Бузько, яка вивчила механізми суфіксації й основоскладання у мовних новотворах 2014–2022 рр. [1], та О. Ю. Герасименка й С. С. Кобзаря, що виокремили експресивні інвективи для позначення «свій / чужий» у лексиконі воєнного часу [2]. Аналіз семантичної неологізації здійснили А. М. Гладченко й О. С. Комарова [3], тоді як С. П. Гриценко підкреслив роль мовних інновацій як засобу консолідації нації під час агресії [4]. Компаративний погляд на військовий сленг в українському та міжнародному контекстах запропонував О. О. Стишов (O. O. Styshov), порівнявши структуру й функції неологізмів у різних мовних системах [9].

Розвиток цифрової сфери й соціальних мереж активізував поповнення словникового складу технічними та мемними неологізмами. Д. В. Козка показала, що в українському сегменті Twitter (X) переважає морфологічне оформлення англіцизмів через суфіксацію й калькування [6]. У своєму дослідженні В. Даниленко (V. Danylenko) висвітлює динаміку появи неологізмів у медіа в цілому, вказавши на швидкоплинність мемів і їхній перехід у стандартизовану лексику [8].

О. Л. Кирилюк визначила суфіксацію як найпродуктивніший спосіб для українських аналогів запозичень [5]. Західний дослідник П. Беаумонт (P. Beaumont) наголошує, що під час конфлікту мовна творчість слугує інструментом культурного опору та сприяє формуванню неповторного лексичного ландшафту України [7].

Дослідження демонструють, що масивні соціальні трансформації 2014–2024 рр. значно посилили словотвірну активність української мови, породивши різноманітні неологізми – від воєнних інвектив до цифрових та мемних утворень. Водночас залишається низка невирішених питань: яка частина цих новотворів закріпиться в довготривалій нормативній лексиці, а які виявляться короткоживучими; як взаємодіють «зверху» ініційовані мовні політики й «знизу» народне словотворення; яким чином соціально-демографічні та регіональні фактори впливають на сприйняття та поширення неологізмів; а також які механізми забезпечують їхнє формалізоване фіксування у словниках і наукових корпусах.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі словотвірної активності сучасної української мови в умовах соціальних трансформацій 2014–2024 рр. Зокрема, виділено наступні завдання дослідження: 1) визначити ключові соціальні чинники (воєнні дії, цифровізація, мовна політика), що стимулюють появу неологізмів; 2) охарактеризувати основні морфологічні та семантичні способи творення нових лексичних одиниць; 3) дослідити роль медіапростору та цифрових комунікацій у поширенні й популяризації неологізмів; 4) оцінити соціальні функції новотвірних лексем та їхню стійкість у мовленнєвій практиці.

Виклад основного матеріалу. Військові події з 2014 р. вплинули на всі сфери життя, і мова не стала винятком [4]. Лексикон українців стрімко поповнився воєнними неологізмами – як абсолютно новими словами, так і новими значеннями наявних слів. Дослідники констатують, що більшість таких неологізмів твориться морфологічним способом – шляхом словотворення з власних ресурсів мови (суфіксація, основоскладання тощо) [1]. Скажімо, уже на початку війни 2014 р. виникли новотвори сєпар (від сепаратист) та ватник – зневажливі прізвиська для прибічників проросійського сепаратизму та носіїв імперських поглядів. Згодом з'явилася ціла низка найменувань для російських загарбників: орки, русня, рашисти та ін. – всі вони експресивно забарвлені й передають ненависть, зневагу, глузування [4].

Війна актуалізувала наявні раніше військові жаргонізми, розширивши їх ужиток. Наприклад, терміни військового сленгу, що раніше мали вузьке застосування, увійшли до загальнонародного вжитку. Так слова на кшталт двохсотий (вантаж «200» – загиблий солдат) чи нуль (нульовий рубіж – передова) перестали бути зрозумілими лише військовим і набули широкого вжитку серед цивільних. Деякі нові вислови є евфемізмами, що покликані пом'якшити

страшну реальність: наприклад, відправити на концерт Кобзона виникло як іронічний фразеологізм на позначення загибелі ворожих військових. В інших випадках навпаки, мова стає зброєю інформаційної війни – відверто зневажливою і принизливою щодо ворога [9]. Значна частина воєнних неологізмів є креативними інвективами, стилістично маркованими і призначеними висловити оцінку чи ставлення. Вони виконують функцію впливу – висміяти противника, піднести бойовий дух «своїх», сформувати спільні культурні коди опору. Неологізми воєнної тематики слугують не лише для номінації нових явищ, але й для консолідації спільноти, піднесення національної ідентичності в часи випробувань [2].

Варто зазначити, що джерелами поповнення воєнного лексикону стали не тільки внутрішні словотвірні ресурси, а й запозичення та актуалізація старих слів. З одного боку, українська мова витворила власні назви для новітніх реалій війни (байрактар – про безпілотник Bayraktar, джавелін і жартівливе джавелінити – про комплекс Javelin та дію з ним, ППО-шник – воїн протиповітряної оборони тощо). З іншого – міжнародні терміни й назви технологій увійшли в український ужиток без перекладу, або у транскрибованій формі (дрон, бпла, сприт від SPG-9 тощо). Таким чином, військова лексика розвивається у двох напрямах: через власне словотворення (модель «свій + суфікс»: русня, окупантня, чинушня і т.д.) та через запозичення і калькування. Морфологічні способи виявилися найпродуктивнішими: дослідження С. А. Бузько довело, що для неологізмів воєнного часу домінують суфіксальний та композитний способи творення [1]. Поширені також контамінації, коли два слова накладаються для утворення нового (як-от Путлер = Путін + Гітлер). Водночас значна частина нових слів – це семантичні неологізми: переосмислення вже знаних слів (наприклад, бавовна – у значенні «вибух» ворожих об'єктів). Така лексико-семантична неологізація також є продуктивним шляхом творення у воєнний період.

Іншим потужним чинником мовних змін стала цифрова революція і пов'язане з нею розширення медіапростору. З середини 2010-х українці масово долучилися до глобальної інтернет-культури, що принесла з собою цілу хвилю нових понять – від технологій до мемів – які потребували номінації. Більшість технічних термінів приходить через запозичення з англійської (наприклад, смартфон, гаджет, онлайн, дрон тощо). Однак, нерідко іншомовні слова отримують українське морфологічне оформлення або навіть новий корінь [6]. Яскравий приклад – слово диджиталізація. Термін диджиталізація є фактично транслітерацією англ. digitalization і означає «цифрову трансформацію» – тобто впровадження цифрових технологій у всі сфери життя. Те, що саме це слово очолило рейтинг року (2019), відображає суспільний запит на осмислення процесів цифрової модернізації. Цікавий факт: 2019 року в Україні було створено Міністерство цифрової трансформації – це словосполучення швидко обросло у мас-медіа неофіційним гаслом «держава в смартфоні». Отже, технологічні та управлінські новації супроводжувалися і появою відповідної лексики, яка закріплювалася як у професійному мовленні, так і в загальнонародному вжитку.

Розвиток соціальних мереж істотно вплинув на характер словотворення. Онлайн-платформи (Facebook, Twitter, Instagram тощо) стали не лише каналами поширення нових слів, а й середовищем їхнього активного витворення [6]. Молодіжний сленг останніх років рясніє запозиченнями з англомовного інтернет-жаргону: краш, крінж, рандомний, хайп, токсичний тощо. Ці слова часто набувають українських словоформ (наприклад, зафрендити, розфоловити, лайкати) і легко входять у розмовну мову. Водночас в соцмережах виникають оригінальні українські меми і відповідні лексеми. У своєму дослідженні Д. В. Козка, на матеріалі українського сегмента Twitter, виявив, що користувачі мережі активно творять неологізми з різною прагматичною метою [6]. У твіттах нові слова виконують номінативну функцію (назвати нові реалії чи явища, для яких немає усталеного означення) і водночас слугують засобом самовираження та впливу. Нерідко неологізми використовуються як «маркер уваги» – аби привернути інтерес аудиторії, підкреслити свою оцінку події чи явища, додати дотепності. Характерний приклад творчого словотвору у соцмережах – поява цілої серії жартівливих новотворів з префіксоїдом зе- (від прізвища Президента Зеленського). Аналіз показує, що останніми роками такі утворення (Зе-команда, зе-депутати) становлять продуктивний клас неологізмів, відображаючи нову політичну реальність і народну творчість у реакції на неї.

Зазначимо, що швидкість обігу інформації в інтернеті зумовлює й високу динаміку життя неологізмів. Мас-медіа та соцмережі фіксують потужний потік народного словотворення, особливо у кризові періоди [8]. Мова соцмереж

перенасичена неологізмами, проте, значна їх частина є короткоживучою (нетривалою): окремі меми та жарти швидко втрачають актуальність, і відповідні слова виходять з ужитку так само стрімко, як і з'явились. Водночас найвдаліші та найпотрібніші слова «приживаються» і переходять з інтернет-сленгу до ширшого вжитку або навіть до словників. Лінгвісти приділяють значну увагу фіксації цих процесів, оскільки дослідження новотворів соціальних мереж дає цінну інформацію про актуальні тенденції розвитку мови. Зокрема, простежується прагнення мовців до економії виражальних засобів (звідси популярність абревіатур, емодзі, графічних скорочень) та одночасно до максимального емоційного насичення вислову (звідси велика кількість експресивної лексики, іронічних перифраз у онлайн-спілкуванні). Таким чином, цифрова комунікація стала своєрідним полігоном для експериментального словотворення, результати якого поступово впливають і на літературну мову [6].

Після 2014 р. в Україні значно зросла увага до питання мовної ідентичності та функціонування української мови у публічному просторі. Закони про державну мову, декомунізація, дерусифікація топонімії – всі ці політичні кроки мали і лінгвістичний вимір. З одного боку, розширення сфер вживання української мови створило потребу в розробленні нової термінології, перекладі багатьох технічних та наукових термінів українською. З іншого боку, в суспільстві зріс запит на очищення мовлення від зайвих запозичень, особливо російських, та на пошук автентичних українських відповідників. Це явище відбилося, зокрема, у виникненні волонтерських мовних проєктів. Яскравим прикладом є онлайн-ресурс «Словотвір», майданчик для колективного пошуку українських аналогів іншомовних слів [5]. Дослідження О. Л. Кирилюк на матеріалі пропозицій зі «Словотвору» показало, що найпродуктивнішим способом творення нових українських відповідників є суфіксація [5]. Систематично конструюються варіанти національних назв для запозичень: флешмоб → раптівка, дизайнер → оздобник, маркетинг → товк тощо. Типово використовуються словотворчі форманти -ник, -ець, -ар(ня), -ств(о) та інші, продуктивні для сучасної української неології. Сама поява таких проєктів та їх популярність свідчать про підвищення суспільної мовної свідомості.

Окремо слід сказати про явище фемінітивів, яке теж набуло розголосу у 2010-х роках і пов'язане із соціально-культурними зрушеннями. Утвердження гендерної рівності відобразилося у мові появою масиву жіночих назв професій та посад: директорка, мисткиня, дописувачка тощо. Хоча частина таких утворень існувала і раніше, саме останні роки принесли їхню інституціоналізацію – фемінітиви стали нормою в медіа та офіційних документах. Це приклад цілеспрямованого збагачення словника через словотворення, що підтримується певною ідеологією та мовною політикою.

Неологізми, що народжуються під впливом суспільних змін, виконують низку важливих функцій [2]. Перш за все, як уже зазначалося, вони номінують нові реалії, задовольняючи потребу називати нові предмети, явища, поняття. Але не менш значущою є їхня роль у прояві оцінок, емоцій та ідентичностей. Військові неологізми слугують своєрідною «зброєю слова», конденсуючи у собі народний гнів або гордість та сприяючи формуванню групової ідентичності українців у протистоянні ворогу. Інтернет-новотвори, меми та сленгові вислови виконують прагматичну функцію – привернути увагу, вплинути на думку аудиторії, об'єднати людей зі схожим світоглядом або почуттям гумору. Нові слова часто стають маркерами певного часу та соціального досвіду. Наприклад, вислів «русскій воєнний корабль, іди…» – це більше ніж фраза; по суті, він перетворився на символ стійкості та зухвалості українців, увійшовши до світового інформаційного простору [7]. Подібні неологізми несуть у собі культурний код, зрозумілий носіям мови і здатний згуртувати їх навколо спільних цінностей.

Крім того, словотвірні процеси останнього десятиліття суттєво розширили експресивні можливості української мови. Збільшення кількості синонімічних найменувань, поява нових метафоричних образів, стилістично забарвлених слів збагатило мовну палітру. Важливо підкреслити, що абсолютна більшість неологізмів утворюється на базі власне українських морфем і моделей, тобто з внутрішніх резервів мови. Це свідчить про значний деривaційний потенціал української мови, її здатність оновлюватися, зберігаючи при цьому національну специфіку.

Висновки. У статті доведено, що за період 2014–2024 рр. словотвірна активність української мови значно посилилася під впливом масштабних соціальних трансформацій. По-перше, воєнні події стали найпотужнішим каталізатором неологізації, породивши низку

експресивних та поляризованих лексичних інновацій. По-друге, морфологічні механізми (суфіксація, основоскладання, контамінація) та семантичні перерозширення забезпечили високу продуктивність творення нових слів і значень. По-третє, розвиток цифрового простору і соцмереж прискорив запозичення й адаптацію англіцизмів, водночас стимулюючи власне появу українських неологізмів – від технічних термінів до мемів і сленгу. По-четверте, мовна політика та громадські ініціативи (дерусифікація, фемінітиви, волонтерські проєкти) додали імпульсу «знизу» для створення автентичної української лексики.

Таким чином, сучасна українська мова демонструє високу дериваційну спроможність і гнучкість, оперативно реагуючи на виклики часу. Новотвори виконують не лише номінаційну функцію, а й слугують засобом консолідації спільноти, проявом оцінок і емоцій, а також інструментом культурного спротиву. Найстійкіші моделі словотворення – ті, що використовують внутрішні морфемні ресурси та застосовуються поза кризовим контекстом, закріплюючись у ЗМІ та стандартизованих словниках. Отже, словотвір є ключовим індикатором і хронікером соціальних змін, а дослідження його закономірностей сприяє кращому розумінню мовної динаміки в умовах трансформацій.

Список літератури:

1. Бузько С. А. Поповнення словникового складу української мови неологізмами сучасного воєнного періоду. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 5. С. 11–15.
2. Герасименко О. Ю., Кобзар С. С. Неологізми російсько-української війни: аналіз та специфіка використання. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 209. С. 101–107.
3. Гладченко А. М., Комарова О. С. Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Т. 34 (73), № 1, ч. 1. С. 7–12.
4. Гриценко С. П. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
5. Кирилюк О. Л. Способи творення українських неологізмів (на прикладі інтернет-ресурсу «Словотвір»). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2018. Вип. 151. С. 53–59.
6. Козка Д. В. Функційно-стилістичні особливості неологізмів в українськомовному сегменті соціальної мережі «Твіттер». *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* 2024. Вип. 48. С. 96–110.
7. Beaumont P. Chandeliers and avatars: How conflict spawned a new lexicon in Ukraine. The Guardian. 2022. 27 December. URL: https://surli.cc/ylctdf (дата звернення: 22.05.2025).
8. Danylenko V. Neologisms in online media publications of Ukraine during the period of independence. *Ukrainian information space*. № 11. P. 149–162. DOI: https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279624.
9. Styshov O. O. Neologisms of the military sphere in the modern Ukrainian language. Logos: *A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art.* 2022. № 113. P. 116–128.
10. Tabakowska E. Neologisms in digital communication: a corpus-based semantic analysis. *Journal of Pragmatics.* 2021. Vol. 187. P. 24–45. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.02.012.
11. Turner B. Meme culture and lexical innovation: exploring neologisms on Twitter. *Discourse, Context & Media*. 2020. Vol. 35. P. 100418. DOI: https://doi.org/10.1016/j.dcm.2020.100418.
12. Vihman M. M. Patterns of neologism formation in child language. *Journal of Child Language.* 2019. Vol. 46, № 1. P. 1–26. DOI: https://doi.org/10.1017/S0305000918000468.
13. Wierzbicka A. Cross-cultural semantics and new word formation: insights from the Natural Semantic Metalanguage approach. *Journal of Pragmatics.* 2019. Vol. 140. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.11.009.
14. Xu W. Socio-political neologisms in Chinese online discourse: a corpus study. *International Journal of Corpus Linguistics.* 2022. Vol. 27, № 1. P. 65–84. DOI: https://doi.org/10.1075/ijcl.00042.xu.
15. Zimmermann A. Digital transformation and lexical innovation in German social media. *Journal of Germanic Linguistics.* 2020. Vol. 32, № 3. P. 293–318. DOI: https://doi.org/10.1017/S1470542720000118.

Hordiienko A. M., Volotovska T. P., Lytvyn N. B. WORD-FORMATION ACTIVITY OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SOCIAL TRANSFORMATIONS

In this article, the mechanisms and dynamics of word-formation activity in modern Ukrainian under the conditions of large-scale social transformations of 2014–2024 are examined. It is shown that the key catalysts for the emergence of new lexical units were the armed conflict, the digitalization of communications, the development of the media space, and language policy. In the introduction, it is argued that language – as a social instrument – responds sensitively to crisis events, generating both transient and enduring neologisms.

The research methodology combines corpus analysis, semantic and morphological analysis of neologisms, and a comparative review of specialist publications. Data from official legislative acts, volunteer projects, and materials from Ukrainian social networks were used.

The results demonstrate that war-related themes gave rise to the most vivid expressive and polarized lexical innovations – from the super-tonal "cyborgs" to the sarcastic labels "orcs" and "vatniks". These neologisms developed word-formation models (*suffixation, compounding, contamination*)*, fulfilling nominative, expressive, and consolidating functions. At the same time, the digital revolution and Internet culture facilitated massive borrowings and adaptation of Anglicisms* (*smartphone, digitalization, to like*) *and spawned a series of author-created neologisms with the prefixoid "ze-", which have become entrenched in political discourse. It is noted that language policy initiatives* (*de-Russification, the development of feminines*) *and the "Slovotvir" projects have stimulated the creation of native Ukrainian equivalents, demonstrating heightened linguistic awareness in society.*

In conclusion, the word-formation activity of Ukrainians over the past decade has reached a record level, combining internal derivational resources with external borrowings. The most resilient neologisms proved to be those formed by suffixation and compounding, which quickly entered official and mass communication. The study confirms that the analysis of word formation is a powerful indicator of social change and the processes reflected in the nation's linguistic development.

Key words: *word-formation activity, neologisms, social transformations, war lexicon, digital communication, media space, language policy.*